

T&T KLASSIEKEN / VERTAALDE TEKSTUITGAVEN

Middeleeuwen

Karel en Elegast
Beatrijs
Lanseloet van Denemarken (gevolgd door die Hexe)
Mariken van Nieuweghen
Lanseloet en het hert met de witte voet
Elckerlijc
Esopet
Esmoreit / Lippijn
Roelandslied
Tprieel van Troyen
Van den vos Reynaerde
Vijf sotternieën
Gloriant (gevolgd door De buskenblaser)
Floris ende Blancefloer
Renout van Montalbaen [De vier heemskinderen]
De borchgravinne van Vergi
Esbatement van den appelboom
De reis van Sint Brandaan
Theophilus

Zeventiende eeuw

G.A. Bredero, De klucht van de koe
G.A. Bredero, Spaansche Brabander
G.A. Bredero, De klucht van de meulenaer
G.A. Bredero, Sijmen ondersoeticheyd
P.C. Hooft, Warenar
J. Cats, Het Spaans heidinetje
J. v.d. Vondel, Gijsbrecht van Amstel
J. v.d. Vondel, Joseph in Dothan

VAN KLASSE (18e t/m 20e eeuw)

Proza van Klasse, bloemlezing 18e/19e eeuw
P. Langendijk, Het wederzijds huwelijksbedrog
P. Langendijk, Don Quichot op de bruiloft van Kamacho
A.C.W. Staring, Jaromir / Marco
E.J. Potgieter, Jan, Jannetje en hun jongste kind
J.J. Slauerhoff, De laatste reis van de Nyborg

Kijk voor het actuele aanbod en het plaatsen van uw bestelling op
www.taal-teken.nl

TER INLEIDING

Mariken van Nieuweghen is geschreven rond 1500: de overgangstijd van Middeleeuwen naar Renaissance. Het was de chaotische periode van de heksenprocessen, van een veranderende geloofsbeleving, van een zich ontwikkelend nieuw mensbeeld, van de angst voor en tegelijk het verlangen naar het onbekende. De tijd ook van de rederijkers. En dus ook van het rederijkerstoneel waar de *Mariken* het absolute hoogtepunt van is!

Mariken is een heks. Ze sluit een verbond met de duivel: in de eerste plaats uit wanhoop, maar toch ook uit verlangen naar kennis, naar zelfontplooiing. Binnen dit verbond zaait ze als levensgezellin en compagnon in het kwaad van de duivelse Moenen zeven jaar lang dood en verderf in Antwerpen. Maar desondanks weet ze zich na zeven jaar niet alleen van de duivel te bevrijden, maar - door pauselijke tussenkomst en Maria's bemiddeling - uiteindelijk ook Gods barmhartigheid en vergiffenis te verwerven.

En dat is meteen ook de grondgedachte van dit mirakelspel, die nog eens benadrukt wordt in het wagenspel van Masscheroen: hoe zwaar de mens ook zondigt, oprecht berouw en boetedoening zal hem altijd van zijn geestelijke ondergang kunnen redden.

Zoals gezegd behoort *Mariken van Nieuweghen* tot het rederijkerstoneel. De nieuwe woordvormingen, de speciale aandacht voor het rijm (naast het normale gepaarde rijm vinden we strofen en rondelen, binnen- en dubbelrijmen) en Emmekens refrein over de miskenning van de ware rederijkerskunstenaar zijn hiervan duidelijke kenmerken.

De schrijver is er volledig in geslaagd dit spel boven het vaak gekunstelde, starre rederijkerswerk te verheffen. Zijn taalgebruik is gevarieerd en dikwijls zeer beeldend; zijn karaktertekeningen zetten 'echte' mensen op het toneel, het verloop der handelingen is psychologisch alleszins aanvaardbaar.

De oude tekst

De schrijver van de *Mariken van Nieuweghen* is onbekend. Op grond van het Brabantse taalgebruik met Vlaamse accenten, de kennelijke vertrouwdheid van de schrijver met Antwerpen en de zinspelingen op het devies (*Uyt yonsten versaemt*) van de Antwerpse rederijkers *De Violiere* is het waarschijnlijk dat dit mirakelspel geschreven is door een Antwerpse rederijker. De onbekendheid van de schrijver met de topografische situatie rond Nijmegen en de niet geheel juiste weergave van de Gelderse hertogelijke twisten steunen deze veronderstelling.

De prozagedeelten in de Mariken zijn wellicht achteraf - mogelijk door een andere schrijver - toegevoegd om het toneelstuk geschikter te maken als leestekst.

De oudste bewaard gebleven uitgave van de *Mariken van Nieumeghen* is een door Willem Vorsterman in Antwerpen gedrukte postincunabel van ± 1518 (algemeen aangeduid als druk A). Uit dezelfde tijd dateert een ook in Antwerpen gedrukte uitgave in Engels proza. Verder zijn aan oude drukken bewaard gebleven: een Utrechtse druk uit 1608 (waarin onder invloed van het protestantisme de rol van Maria is verkleind), een Antwerpse druk uit 1615 en een slordige falsificatie hiervan.

Druk A werd in facsimilé uitgegeven door Leendertz (Leiden, 1904) en door Verhofstede e.a. (Antwerpen, 1951). Op grond van de onderlinge verschillen in de bewaard gebleven drukken wordt aangenomen dat er een - verloren gegane - oudere uitgave heeft bestaan dan druk A. Veel ouder kan deze 'oertekst' overigens niet geweest zijn, want de in het spel voorkomende hertogelijke strijd heeft zich afgespeeld in de tweede helft van de vijftiende eeuw. Als men de in het verhaal genoemde tijdsverlopen optelt, eindigt ons mirakelspel ongeveer 30 jaar na de vrijlating van de oude hertog (in 1471).

Hoewel deze werkwijze uiteraard niet leidt tot een onaanvechtbare datering, mag onder voorbehoud aangenomen worden dat de originele tekst tussen 1500 en 1515 geschreven is.

Voor deze uitgave werd uitgegaan van druk A. De in deze druk voorkomende onbelangrijke (druk)fouten werden stilzwijgend verbeterd. De ingrijpender wijzigingen zijn herkenbaar aan de cursieve druk in de tekst; in de marge is na * de originele versie vermeld, de hoofdletter L geeft aan dat het een door Leendertz gegeven aanvulling betreft. De interpunctie is door mij aangebracht.

Deze uitgave

Bij de vertaling van deze rederijkerstekst in eigentijds proza is gestreefd naar goede leesbaarheid en inhoudelijke juistheid. Steeds is de afweging gemaakt tussen vlotte formulering en letterlijke vertaling. Stoplappen, herhalingen binnen hetzelfde tekstdeel en omslachtige formuleringen worden doorgaans kernachtiger weergegeven.

Door de originele tekst parallel met de vertaling op te nemen wordt wellicht ook de oude tekst voor veel lezers toegankelijker. Onbekende woorden, vreemde zegswijzen en ingewikkelde zinsconstructies zullen immers in veel gevallen door een vergelijking met de vertaling worden herkend.

Vertalen is interpreteren. Noodgedwongen moest op de plaatsen waar verschillende interpretaties mogelijk zijn, in de vertaling een keuze worden gemaakt. Het verantwoordende van deze plaatsen is - als niet passend in de opzet van deze schooluitgave - achterwege gelaten.

Hoewel de *Mariken van Nieumeghen* in feite behoort tot de literatuur uit de overgangstijd van Middeleeuwen naar Renaissance, is deze tekst toch opgenomen in de reeks *Vertaald Middelnederlands*. Zoals reeds is meegedeeld bij de aankondiging van de reeks, zullen ook vroeg 16e-eeuwse teksten die daarvoor in aanmerking komen, onder deze noemer in vertaling worden uitgegeven.

Voor deze uitgave werd o.a. gebruik gemaakt van:

P. Leendertz, Middelnederlandse dramatische poëzie, Leiden, 1904-1907, XL, p. 277- 328 e.a.

A.L. Verhofstede, Marike van Nieumeghen, reproductie van den druk van W. Vorsterman, Antwerpen ca. 1519, tekst met nota's en aantekeningen door Prof. J. van Mierlo, Antwerpen [1950]

Mariken Van Nieumeghen, uitgegeven door Dr. C. Kruyskamp, 7e druk, Antwerpen 1978;

Mariken van Nieumeghen, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Dr. L. Debaene, 5e druk Den Haag 1980

Bij de zesde druk

Deze druk wijkt op een aantal plaatsen af van de vorige. De vertaling werd op een aantal plaatsen gewijzigd. In de meeste gevallen werd gekozen voor een iets soepeler formulering ten koste van een strikt letterlijke vertaling. Erg lange of ingewikkelde zinnen werden soms opnieuw geformuleerd. De oude tekst is van enkele inhoudelijke toelichtingen voorzien.

Hessel Adema, 1982 /2005

Bij de negende druk

De inhoud van de zevende en achtste deze druk is vrijwel ongewijzigd. Bij de negende druk is de vormgeving licht gewijzigd.

Luciën de Jong, 2016

**DIE WAERACHTIGE ENDE SEER WONDERLIJCKE HISTORIE
VAN MARIKEN VAN NIEUMEGHEN DIE MEER DAN SEVEN JAREN
METTEN DUVEL WOENDE ENDE VERKEERDE**

DIE PROLOGHE

Inden tijde dat hertoghe Arent van Gheldre te Grave ghevanghen wert gheset van sijnen sone *Adolf* ende sijnen medepleghers, so woende op dri milen na Nieumegen een devoet priester gheheeten heer Ghijsbrecht ende met hem woende een schoon ionghe maecht gheheeten Mariken, zijnder suster dochter, wiens moeder doot was. Dese voerscreven maecht regeerde haers ooms huys, hem zijn gherief wel eerlijck ende neerstelijck doende.

***Hoe heer Ghijsbrecht Mariken zijnder nichten
tot Nimweghen ghesonden heeft.***

Het ghebeurde dat dese heer Ghijsbrecht Mariken zijnder nichten seynden wilde in die stadt van Nieuweghen om daer te coopene tghene dat si behoefden, tot haer seggende aldus:

Mariken!

MARIKEN   Wat ghelieft u, heer oom?

DIE OOM	Hoort kint, slaet mijnder woorden goom: Ghi moet nae <i>Nimmeghen</i> * nemen u vertreck Om ons provande te halen; wi hebbens ghebreck, 5 Van keersen, van olie in die lampe te doene, Van azine, van soute ende van enzoene Ende van solferpriemen, soe ghi selve ontcnoopt. Daer zijn acht stuyvers; gaet henen, coopt Te Nimmeghen van dies wi hebben breke. 10 <i>Tesser</i> * nu iuyt merdachs vander weke, Te bat <i>suldi</i> vinden al dat u ghereyt.	De spellingvarianten <i>Nimmeghen</i> en <i>Nieuweghen</i> worden door elkaar gebruikt. <i>Tesser</i> : Het is er
---------	--	---

MARIKEN   Heer oom, tot uwer onderdanicheit
Kent mi bereet; ick wil gaen mynder strate.

DIE OOM	Om tavont weder thuys te sine werdet te late, 15 Want die daghen zijn seer cort nu ter wilen, Ende tes van hier te Nieuweghen <i>twe groote milen</i> *, Ende tes nu tien uren of daer toe bet. Hoort kint, eest dat <i>ghier</i> * so lange let, Dat u dunct, dat ghi met schonen daghe 20 Niet thuys gheraken en sout tuwen behaghe, Blijft daer vri te nacht, ick werts te gherustere. Ende gaet slapen tot uwer moeyen, mijnder sustere, Die en sal u om eenen nacht niet ontsegghen. Ick hebt liever dan dat ghi doer haeghen ende heggen 25 Thuys bij doncker sout comen alleene, Want den wech en es van boeven niet alte reene Ende ghi sijt een schone, ionghe lustighe maecht. Men soude u lichtelijck aenspreken.	vs. 16: in de proloog dri milen <i>ghier</i> : ghi er
---------	--	--

**DE WARE EN ZEER WONDERLIJKE GESCHIEDENIS VAN
MARIKEN VAN NIEUMEGHEN,
DIE MEER DAN ZEVEN JAAR MET DE DUIVEL SAMENLEEFDE**

DE PROLOOG

Toen hertog Arend van Gelre in Grave gevangen werd genomen door zijn zoon Adolf en diens medeplichtigen, woonde op drie mijl afstand van Nijmegen een vrome priester, heer Gijsbrecht . Bij hem woonde een knap meisje, Mariken, de dochter van zijn overleden zuster. Zij deed de huishouding voor haar oom. Ze zorgde goed en ijverig voor hem.

**Hoe heer Gijsbrecht zijn nicht Mariken
naar Nijmegen stuurde**

Op een dag wilde heer Gijsbrecht zijn nicht Mariken naar Nijmegen sturen om daar te kopen wat ze nodig hadden. Hij zei:

Mariken!

MARIKEN Wat is er van uw dienst, oom?

DE OOM Luister kind, let goed op mijn woorden. Je moet naar Nijmegen gaan om boodschappen voor ons te halen. Je hebt zelf gezegd dat we
5 kaarsen, lampolie, azijn, zout, uien en zwavelstokjes nodig hebben.
Hier zijn acht stuivers. Ga in Nijmegen alles kopen wat we nodig
10 hebben. Het is vandaag juist de wekelijkse marktdag. Des te gemakkelijker zul je alles kunnen vinden wat je van pas komt.

MARIKEN Oom, ik zal doen wat u zegt. Ik ga op weg.

DE OOM Het wordt te laat om vanavond weer thuis te komen, want de dagen
15 zijn nu erg kort. Het is van hier naar Nijmegen ruim twee mijl en het is nu al tien uur geweest. Luister kind, als je zoveel tijd nodig hebt dat
20 je waarschijnlijk niet meer met daglicht thuis kunt komen, blijf daar dan gerust een nacht. Dan hoef ik me niet ongerust te maken. Ga dan slapen bij je tante, mijn zuster. Ze zal je één nacht onderdak niet weigeren.

Ik heb liever dat je dat doet dan dat je alleen in het donker
25 door het struikgewas naar huis gaat. Want er lopen nogal wat boeven langs de weg en jij bent een knappe, vrolijke meid. Je zou best eens lastiggevallen kunnen worden.